

УДК 37.013.46

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Криштанович М.Ф., д. н. держ. упр., доцент,
професор кафедри педагогіки та соціального управління
Національний університет «Львівська політехніка»

Криштанович С.В., к. н. держ. упр.,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Львівський державний університет фізичної культури

У статті автор досліджує проблему професійно-педагогічної компетентності викладача в освітньому середовищі, розглядає основні складники самореалізації майбутніх викладачів бути конкурентоспроможними в період економічних і політичних перетворень у суспільстві держави. Проведено аналіз теоретичних досліджень, де представлено основні характеристики професійно-педагогічної компетентності викладача в закладі вищої освіти.

Ключові слова: викладач, освітнє середовище, професійно-педагогічна компетентність, заклади вищої освіти, суспільство.

В статье автор исследует проблему профессионально-педагогической компетентности преподавателя в образовательной среде, рассматривает основные составляющие самореализации будущих преподавателей быть конкурентоспособными в период экономических и политических преобразований в обществе государства. Проведен анализ теоретических исследований, где представлены основные характеристики профессионально-педагогической компетентности преподавателя в заведении высшего образования.

Ключевые слова: преподаватель, образовательная среда, профессионально-педагогическая компетентность, высшие учебные заведения, общество.

Kryshchanovych M.F., Kryshchanovych S.V. PROBLEMS OF FORMATION OF TEACHER'S PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

As is known, the professional competence of the teacher begins its formation at the stage of its professional training, that is, during the educational activity, and the process of formation of teacher's professional and pedagogical competence is a long and in-depth development. On this way there are a number of requirements for its formation.

Important conditions for the formation of vocational and pedagogical competence of future teachers are:

- his cognitive activity, which contains the pedagogical orientation;
- development of his productive thinking, connected with criticality, autonomy in solving unusual tasks of the learning process, the ability to implement pedagogical analysis of facts that determine the integrity of the pedagogical process;

- self-education of a good teacher, aimed at improving his pedagogical activity.

As a result of scientific research, the general requirements for the professional and pedagogical competence of the future scientific and pedagogical worker were formulated, including:

- high professional competence, which provides deep knowledge and wide erudition in the scientific-subject field, non-standard creative thinking, possession of innovative strategy and tactics, methods of solving creative problems, etc.;

- pedagogical competence, which includes knowledge of the foundations of pedagogy and psychology, medical and biological and psycho-physiological aspects of intellectual activity, the possession of modern methods, means, techniques, technologies and organizational forms of education and education, formation and development of the personality of the pupil, etc.;

- socio-economic competence, which involves knowledge of global, socio-economic and technological processes of the development of civilization and the functioning of modern society, as well as the foundations of sociology, economics and management and law;

- communicative competence, which includes the developed literary oral and written language, knowledge of foreign languages, modern technologies, effective methods and methods of interpersonal communication, etc.;

- high professional and general culture, which involves a scientific outlook, a stable system of spiritual, cultural, moral and other values in their national and human dimension.

Key words: teacher, educational environment, vocational pedagogical competence, institutions of higher education, society.

Постановка проблеми. Сьогодні будь-яка освіта потребує модернізації, оскільки наша країна зазнала значних соціальних, політичних та економічних змін. Сучасність ставить нові завдання перед освітньою системою України. Вирішенню цієї проблеми має сприяти компетентність представників професорсько-викладацького складу закладу вищої освіти. Для оцінювання рівня професійної компетентності викладачів дуже важливо мати у складі педагогічного колективу ЗВО лише тих фахівців, які здатні орієнтуватись у сучасному інформаційному просторі, володіти інформацією щодо змін на ринку праці, швидко зосереджуватись на подачі молоді тих знань, без яких неможливо бути конкурентоспроможними в період економічних перетворень не тільки в освіті, але й у суспільстві загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток науки у сфері професійної освіти зробили вітчизняні науковці, зокрема такі як В. Адольф, Р. Гуревич, А. Маркова, С. Демченко, Л. Кайдалова, В. Кричевський та інші, питання професійно-педагогічної компетентності викладача в закладах вищої освіти вивчено не повною мірою.

Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до питань професійної підготовки викладачів, проблема формування їхньої професійно-педагогічної компетентності як у теоретичному, так і в практичному аспекті залишається малодослідженою, що виявляється й у відсутності єдиного розуміння основних складників цього феномена.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначимо, що успіх роботи викладача залежить не лише від належно набутих знань, але й від конкретної ситуації, креативності, його вміння швидко адаптуватися до умов професійної діяльності, приймати швидко рішення тощо. Тому ми професійно-педагогічну компетентність викладача розглядаємо як комплекс характеристик особистості, що виявляється в конкретній сфері його діяльності, включно зі знаннями, вміннями, навичками, досвідом педагога з обов'язковим урахуванням особистісних, психофізіологічних і соціальних характеристик.

Вважаємо, що для визначення критеріїв і показників професійно-педагогічної компетентності викладача це доцільно здійснювати за допомогою комплексу критеріїв і показників, для чого необхідне серйозне наукове обґрунтування як у теоретичному, так і в практичному плані.

Постановка завдання. Розкрити питання професійно-педагогічної компетентності викладача в освітньому середовищі. Прове-

сти теоретичний аналіз наукової літератури щодо формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах реформування вищої освіти суттєво змінюється статус викладача, його освітні функції, і, відповідно, коригуються вимоги до його професійної готовності. Саме розвиток професійно-педагогічної компетентності професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів України є тим педагогічним явищем, який сприяє формуванню конкурентоспроможного фахівця та підвищенню освітнього й духовного потенціалу українського суспільства загалом.

За визначенням відомого фахівця в царині професійної підготовки педагогічних кадрів Н. Ничкало, професійна компетентність викладача – це «гармонійне поєднання знань навчальної дисципліни, методики і дидактики викладання, а також умінь і навичок культури педагогічного спілкування» [1, с. 8].

Як відомо, професійна компетентність викладача починає своє формування на стадії його професійної підготовки, тобто під час навчальної діяльності, а процес становлення професійно-педагогічної компетентності викладача – це довгий і поглиблений її розвиток. На цьому шляху постає ряд вимог до його становлення.

Зокрема, формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача зумовлене вимогами, до яких належать такі: реформування вітчизняної системи освіти із урахуванням європейських норм і стандартів; створення моделі сучасного європейського спеціаліста та умов для його розвитку й самореалізації; визначення переліку ключових компетентностей, компетенцій формування майбутніх фахівців, їхнього змісту, рівня та показників сформованості, враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід. Формування та розвиток професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача вимагають створення належних умов для безперервного процесу розвитку його професійно-педагогічної орієнтації з намаганням самостійно організувати загальну й професійну самоосвіту та самовдосконалення.

Сучасні вимоги до професійної компетентності майбутніх викладачів обґрунтовані у нормативно-правових документах, які регламентують діяльність освітньої сфери, а саме в Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010–2020 рр.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.),

наказі МОН України № 665 від 1 червня 2013 р. «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [2] та інших [3].

Вони свідчать, що для формування та розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів необхідно забезпечити створення належних умов, які б давали змогу ефективно вирішувати це завдання з урахуванням специфіки та особливостей їхньої майбутньої професійної діяльності в сучасному освітньому середовищі.

Важливими умовами формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів є такі:

- його пізнавальна активність, яка містить педагогічну спрямованість;
- розвиток у нього продуктивного мислення, пов'язаного з критичністю, самостійністю у вирішенні неординарних завдань процесу навчання, вміннями реалізовувати педагогічний аналіз фактів, які визначають цілісність педагогічного процесу;
- самоосвіта майбутнього викладача, спрямована на вдосконалення його педагогічної діяльності.

Як результат наукових досліджень науковцями були сформульовані загальні вимоги до професійно-педагогічної компетентності майбутнього науково-педагогічного працівника, що передбачають таке:

- високу професійну компетентність, яка передбачає глибокі знання та широку ерудицію в науково-предметній галузі, нестандартне творче мислення, володіння інноваційною стратегією й тактикою, методами вирішення творчих завдань та інше;
- педагогічну компетентність, яка містить знання основ педагогіки та психології, медико-біологічних і психофізіологічних аспектів інтелектуальної діяльності, володіння сучасними методами, засобами, методиками, технологіями та організаційними формами навчання та виховання, формування та розвитку особистості вихованця тощо;
- соціально-економічну компетентність, яка передбачає знання глобальних, соціально-економічних і технологічних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки та менеджменту й права;
- комунікативну компетентність, яка передбачає розвинуту літературну усну та письмову мову, володіння іноземними мовами, сучасними технологіями, ефективними прийомами й методами міжособистісного спілкування тощо;
- високу професійну та загальну культуру, яка передбачає науковий світогляд,

стійку систему духовних, культурних, моральних та інших цінностей в їхньому національному та загальнолюдському вимірі.

Майбутній викладач, як зазначає С. Гончаренко, повинен глибоко усвідомлювати значення своєї професійно-педагогічної діяльності у світовому культурному просторі, у його історичних закономірностях і формах, у поєднанні глибоких теоретичних знань і практичної підготовки, що сприятиме розвитку його професійної діяльності [4].

На думку Р. Гуревича [5], основними характеристиками професійно-педагогічної компетентності є такі:

- багатство знань, що відповідають умовам достатності для продуктивної професійної діяльності;
- системність організації та структурування знань,
- усвідомлення реальних зв'язків між елементами, класифікованість;
- таксономізованість знань, виокремлення основних вузлових елементів;
- релятивність взаємозв'язків поля знань, можливість оновлення як змісту, так і взаємозв'язків під впливом об'єктивних фактів; фундаментальність знань;
- методологічність, прагматизм, неперервність зв'язків: «знання – діяльність»; рефлексивність знань.

Перетворення, які відбуваються нині в системі освіти, пред'являють нові вимоги до рівня професіоналізму викладача. У цих умовах конкурентоздатними будуть ті викладачі, у яких розвиток професійно-педагогічної компетентності проходить відповідно до інноваційних навчальних процесів. Фактором розвитку такої компетентності може стати, зокрема, розширення соціально-професійної сфери професійної діяльності педагогічних фахівців.

Зазначимо, що розвиток професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів реалізується тільки в органічній єдності трьох складників їхньої професійної підготовки: освітнього процесу, позаосвітнього процесу та саморозвитку.

Питання формування професійно-педагогічної компетентності викладачів знайшли належне відображення у наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. До основних показників їхньої професійно-педагогічної компетентності вони зараховують такі: спеціальні професійні знання, відповідні за об'ємом, структурою, характером вимог до цього спеціаліста на сучасному етапі розвитку науки та техніки; поінформованість в оптимальному виборі методів навчання та можливостях педагогічного самовдосконалення.

Зокрема, В. Адольф розглядає професійну компетентність як «складне утворення, що містить комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови освітньо-виховного процесу» [6, с. 21]. На думку А. Маркової, професійно-педагогічною компетентністю викладача є «така праця педагога, в якій на досить високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, реалізується особистість вчителя, в якій досягаються гарні результати у навченості та вихованості» [7, с. 8].

Натомість Л. Кайдалова визначає професійно-педагогічну компетентність майбутніх фахівців як якість професійної діяльності, систему знань, умінь, навичок, здатність до навчання, самоосвіти, прагнення до професійного зростання, мобільність, практичність, уміння ставити та вирішувати завдання [8]. С. Демченко професійно-педагогічну компетентність викладача характеризує як складну багаторівневу стійку структуру його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для викладача особистісних якостей і має такі суттєві ознаки: мобільність, гнучкість і критичність мислення [9]. У дослідженні Л. Зеленської проблема формування професійно-педагогічної компетентності викладача розглядається як цілісна, узагальнена, інтегральна якість особистості, що має свою структуру та ознаки й дає змогу спеціалісту в найбільш ефективний спосіб вирішувати навчально-виховні завдання, розраховані, насамперед, на формування особистості [10].

Н. Кузьміна та А. Реан як основні елементи професійно-педагогічної компетентності виокремлюють спеціальну, методичну, психолого-педагогічну, диференціально-психологічну компетентності, рефлексію педагогічної діяльності або аутопсихологічну компетентність [11].

Відповідно, вони виділяють такі головні компоненти, які характеризують професійно-педагогічну компетентність, а саме: наявність необхідних професійних знань; вміння використовувати наявні професійні знання для вирішення професійних завдань; нормативне визначення кола повноважень, сфери професійної дії; комунікативний компонент, необхідність якого здійснюється в умовах ділового спілкування та взаємодії.

В. Сластенін обґрунтовує професійно-педагогічну компетентність викладача як єдність його теоретичної та практичної готовності щодо здійснення педагогічної діяльності, а також можливість реалізації своєї професійної готовності в соціальних

діях [12, с. 125]. Дослідник В. Кричевський професійно-педагогічну компетентність характеризує як сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності, усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності, набір операційних умінь, володіння алгоритмами вирішення професійних завдань, здатність до творчості у вирішенні професійних завдань [13, с. 67]. Він обґрунтовує наявність чотирьох складників професійної компетентності. Це, зокрема, функціональний (передбачає реалізацію професійних знань); інтелектуальний, що виявляє здатність до аналітичного мислення й комплексного підходу до виконання своїх обов'язків; ситуативний, який характеризує діяльність залежно від професійної ситуації; соціальний, пов'язаний із реалізацією комунікативних та інтеграційних здібностей. У своїх працях він також розглядає професійно-педагогічну компетентність як методологічний принцип керівництва та взаємодії суб'єктів освітнього процесу, а також знання педагогом своєї справи, рівень його освіти.

Р. Гуревич і М. Кадемія вважають, що рівень професійно-педагогічної компетентності викладача залежить від його особистісних якостей, інтелектуальної активності, здібностей, пізнавальної потреби, мотивації професійної діяльності. Вони пов'язують розуміння професійно-педагогічної компетентності з діяльністю педагога, його здатністю виконувати певні професійні дії, в основі яких лежать необхідні професійні знання, вміння, що створюють «фундамент» його професіоналізму [14, с. 11–13].

С. Гончаренко наголошує, що «компетентність являє собою сукупність знань і умінь, які необхідні для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки діяльності, використовувати інформацію» [15, с. 149]. А на думку О. Семенової [16, с. 60], професійно-педагогічна компетентність – це «уже існуюча якість, реальна демонстрація набутих знань, відповідних умінь і навичок людини як суб'єкта професійної діяльності, володіння нею відповідними компетенціями і здатність їх застосовувати у відповідних професійних ситуаціях».

О. Ярошинська професійну компетентність майбутніх викладачів характеризує як об'єднуючу ланку інваріантних ознак спеціаліста: його спроможу до професійної рефлексії, мотивацію до безперервного фахового саморозвитку, освоєння системи професійно-моральних цінностей і пріоритетів, здібність до системної дії в конкретній професійній ситуації, вміння знаходити правильні нестандартні рішення [17, с. 100].

На думку зарубіжних учених, професійно-педагогічна компетентність вчителя, викладача – це його якісна, інтегративна, професійно-особистісна характеристика, що охоплює сукупність соціально-психологічних, методологічних, інтеркультурологічних знань, умінь і навичок, а також когнітивна та креативна підготовленість, творче мислення, готовність іти на ризик та брати на себе відповідальність, усвідомлене позитивне ставлення до обраної професійної діяльності, уміння передбачати результати цієї діяльності, критично оцінювати її наслідки, уміло володіти інноваційними навчальними технологіями в умовах сучасних тенденцій розвитку освіти [18].

Узагальнюючи вищерозглянуте, ми можемо повною мірою погодитись із думкою І. Драч [19, с. 43], яка зазначає, що основними характеристиками професійної компетентності фахівця є такі: здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, що базуються на знаннях, уміннях, досвіді, цінностях, ставленнях, мотивації; оперативність і мобільність знань; здатність застосовувати й інтегрувати їх у кожній конкретній ситуації з урахуванням різних аспектів; здатність і готовність приймати рішення, вибираючи при цьому найбільш оптимальний у цій ситуації варіант рішення; здатність організації соціальної дії та співорганізації всіх необхідних для цього ресурсів; здатність ефективно, самостійно та відповідально діяти в широкому форматі контекстів; комунікативні вміння, що дають змогу цілеспрямовано й ефективно вибудовувати взаємодію з іншими людьми в рамках діяльності; наявність певних ціннісних орієнтацій, світоглядної позиції, загальної та етичної культури, мотивів діяльності; здатність до саморозвитку, освоєння нових способів дії.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, проведений нами теоретичний аналіз наукової літератури показав, що в педагогічній теорії та практиці значна увага приділяється різним аспектам формування професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів. Однак ця проблема ще не отримала свого достатнього висвітлення.

Перспективи подальших наукових пошуків ми вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів; в удосконаленні системи їхньої самостійної роботи, спрямованої на формування цієї компетентності.

Формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача стане можливим, якщо він на всіх етапах професійної спеціалізації та наступної пе-

дагогічної діяльності зможе виступити як суб'єкт свідомого вибору своєї педагогічної професії, виявить готовність до самоосвіти та вдосконалення своєї професійної кваліфікації.

Але, на жаль, сьогодні, як свідчить проведений нами аналіз першоджерел, феномен професійно-педагогічної компетентності спеціаліста загалом і викладача зокрема не є загальноприйнятим і стабільно визначеним. Тому перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у визначенні структури та змісту професійної компетентності викладача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ничкало Н.Г. Педагогіка вищої школи: крок у майбутнє: монографія. К., 2001. 456 с.
2. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів. наказ МОН № 665 від 1 червня 2013 р. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/37302>.
3. Про законодавче забезпечення розвитку вищої освіти в Україні: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 27 лютого 2013 р. / Верхов. Рада України, Ком. з питань науки і освіти; упоряд. О.І. Козієвська. Київ: Парламентське вид-во, 2013. С. 108–111.
4. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
5. Гуревич Р.С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах: монографія. Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 410 с.
6. Адольф В.А. Професійна компетентність сучасного учителя: монографія. Красноярск: Изд-во КГПУ, 1998. 310 с.
7. Маркова А.К. Психологія професіоналізму. М.: «Просвещение», 1996. 310 с.
8. Кайдалова Л.Г. Теоретичні засади компетентного підходу до професійного навчання. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2006. № 3. С. 21–25.
9. Демченко С.О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – «теорія і методика професійної освіти». Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. університет, 2005. 20 с.
10. Зеленська Л.Д. Проблема формування професійно-педагогічної компетентності вчених вищих навчальних закладів Слобожанщини (кінець XIX – початок XX століття.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – «загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків: Харківський нац. пед. університет імені Г.С. Сковороди, 2006. 20 с.
11. Кузьміна Н.В., Реан А.А. Професіоналізм педагогічної діяльності: метод. посібник. СПб.: СПбГУ, 1993. 63 с.
12. Слестенин В.А. Антропологічний погляд на педагогічне формування. Народное образование. 1994. № 9. С. 124–126.

13. Кричевский В.Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ. М.: «Педагогика», 1987. 212 с.
14. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Професійна компетентність педагога – необхідна умова його професіоналізму. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2013. Вип. 35. С. 9–14.
15. Професійна освіта: словник: навч. посібник / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. К.: «Вища школа», 2000. 289 с.
16. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.
17. Ярошинська О.О. Формування фахової компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього середовища професійної підготовки. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. № 7. С. 98–102.
18. Полуда В.В. Проблема професійної компетентності фахівця у психолого-педагогічних дослідженнях зарубіжних учених. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2015. № 1–2. С. 155–164.
19. Драч І.І. Компетентність фахівця як теоретична проблема. Нова педагогічна думка. Рівне, 2013. № 3. С. 41–44.